

KNJIGA

feljton

Od kamenovanja i šibanja do vješanja i električne stolice, profesor kriminologije **Mitchel P. Roth** u knjizi '**Oko za oko**' opisao je globalnu povijest zločina i kazni, a Nacional donosi ulomak koji opisuje fenomen drumskih razbojnika i bandi

Razbojnici

KOJI SU POSTALI LEGENDE

VRHUNAC RAZDOBLJA ENGLSKIH CESTOVNIH RAZBOJNIKA zabilježen je tijekom engleskog Građanskog rata (1642.-1651.) i sukoba između snaga kralja Karla I (lijevo) i parlamentaraca koji je završio kraljevim smaknućem 1649. (gore)

stavljao se izvan zakona te je odustajao od prava na imovinu i građanskih prava. Prema tadašnjoj praksi, nakon stavljanja izvan zakona, pojedinac koji se, na primjer, ne bi četiri puta pojavio pred sudom u biti bi bio obilježen poput životinje koju treba pronaći, uloviti i ubiti. Ako ga ne bi ubili kad bi se opirao hvatanju, nedvojbeno bi se suočio s krvnikom nakon što bi se utvrdili dokazi o njegovu izopćenju.

Kaže se da rat potiče nasilje i da često prethodi razvoju pljačkaških skupina. Razbojništvo je postalo velikim problemom po završetku Rata za španjolsko naslijeđe (1701. – 1714.), budući da su muškarci vični borbama te sposobnosti pridodali postojećim zločinačkim skupinama, a u sljedećem stoljeću, kada je Napoleon napao Italiju i Španjolsku, mjesni seljaci i drugi pojedinci masovno su se pridruživali banditskim skupinama. Mnogi su se takvim zločinima nastavili baviti i nakon što su se Francuzi povukli. U Sjedinjenim Državama završetak Građanskog rata 1865. označio je početak razdoblja razbojništva kakvom nije bilo ravna sve do dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća.

Ne treba osobito čuditi što su ratovi često preteča banditizma, budući da je u zemljama poput Engleske bilo uobičajeno, u zamjenu za oprost, kriminalce novačiti u vojsku. Na primjer, Stogodišnji rat koji se vodio od 1337. do 1453. zapravo je niz ratova Engleske i Francuske za francusko prijestolje. Nije bilo nimalo neuobičajeno da se demobilizirani vojnici vrata kući željni pljačke i da uspostave malene skupine koje su živjele od krađa. Slično tome, slobodni seljaci nakon depopulacije koju je donijela "crna smrt" ponekad su se odavali kriminalu u trenutku kada bi njihovi potencijalni poslodavci odbili zahtjeve za višom plaćom. Stogodišnji rat izazvao je pojavu organiziranog ruralnog zločina jer su skupine demobiliziranih vojnika, teško naoružanih i vještih kad je bila riječ o nasilju, po želji napadale sela i civile. Engleski veterani koji su imali svjedoke o dobrom ponašanju, poslije će u najvećem broju slučajeva dobiti oprost. Nitko nije mogao poreći da vojska pripadnike uči vještinama koje mogu dobro doći i u ratu i u miru, jer mnogi su se odbili vratiti dosadnoj rutini nekadašnjeg života, teško se reintegrirajući u društvo.

Od 15. do 17. stoljeća mnogi dijelovi Europe, među njima

Jedna od neželjenih posljedica centralizacije država je i pojava organiziranih bandi mjesnih kriminalaca koje su iskorištavale postojanje ključnih trgovinskih prometnica za povezivanje naselja. Nazivali su ih cestovnim ("drumskim") razbojnicima, banditima ili, u Australiji, bushrangerima, a u raznim dijelovima svijeta i razdobljima bilo je i mnogo drugih, čak i gorih naziva. Najčešće su se javljali ondje gdje je vlast bila slaba, održavanje reda i mira nedjelotvorno, a stanovništvo raslojeno. Neki su promatrači razbojništvo povezali s agrarnim klasnim društvima, dok su ga drugi prepoznali i u industrijskim društvima. Razbojništvo je cvjetalo kad je dostupnih poslova bilo malo ili kad nije bilo dovoljno prilika nakon razvojačenja privremenih vojnika nakon ratova. Gdjegod nailazimo na preteče suvremenih organiziranih zločinačkih skupina, no to su najčešće bile regionalne opasnosti prolazne prirode.

Engleski izraz outlaw, tj. zločinac "izvan zakona" ili "odmetnik", "bjegunac od zakona", potječe najkasnije iz 9. stoljeća i označavao je osobe izvan zaštite zakona.¹ U anglosaksonske društvo tko god se odbio pojaviti pred sudom, platiti wergild ili je nastojao izbjeći mehanizme pravde bijegom iz tog kraja,

Nakon kraljeva smaknuća 1649. mnogi njegovi bivši časnici ostali su bez posjeda te su se okrenuli cesti kako bi se mogli uzdržavati. Jahali su na čistokrvnim konjima i bili u odjeći kraljevske konjice

i dijelovi Francuske, Italije, Španjolske i Njemačke, gospodarski su razoreni ratovima koji su za sobom ostavili skupine vojnih dezertera, otpuštenih vojnika i krijumčara, pljačkaša te nezaposlenih vojnika i plaćenika. Nakon Stogodišnjeg rata, Francusku su opsjedale bande koje su nazivali "derachima kože" (écorceurs). Naime, u planinskim područjima središnje Francuske i drugdje, orobljavali su ljude do posljednjeg novčića.

Neki povjesničari nastanak britanske tradicije cestovnih razbojnika povezuju s aktivnostima nekadašnje kraljevske vojske po završetku engleskog Građanskog rata (1642. - 1651.). Nije bilo nimalo slučajno što je vrhunac razdoblja engleskih cestovnih razbojnika zabilježen nakon rata između snaga Karla I. i parlamentaraca. Nakon kraljeva smaknuća 1649. mnogi njegovi bivši časnici ostali su bez posjeda te se okrenuli cesti kako bi se mogli uzdržavati. Obično su jahali na čistokrvnim konjima i bili u odjeći kraljevske konjice. Ta "cestovna gospoda" postavila su standarde za "cestovne vitezove" koji će tijekom sljedećih desetljeća krenuti travovima njihovih kopita.

I dok su engleski cestovni razbojnici najviše voljeli trgovačke ceste, u drugim područjima topografija je obično bila glavni čimbenik koji je određivao hoće li neka razbojnička banda biti uspješna ili ne. Opisujući korijene razbojništva, jedan je promatrač sredinom 19. stoljeća primijetio:

Promotrimo li različite zemlje koje opsjedaju banditi, uočićemo da se njihovo postojanje može svesti na jedan oblik statistike i geografije. Određena područja, stvorena prirodno, kao da i sama pozivaju na pljačku i piratstvo. A ondje gdje napredak dobrog vladanja, civilizacije, bogatstva i stanovništva nisu ispravili tu opasnu sklonost, uvidjet ćemo da djeluju pljačkaši i pirati, kao što to čine oduvijek na određenim mjestima koja nude prikladne mogućnosti za napad i povlačenje.

Kao primjere autor navodi planinska područja, krajeve s dugačkom obalom ili područja podijeljena na mnogo malih zemalja, s brojnim granicama, kao što je tada bio slučaj s Italijom. Škotski kradljivci, tzv. reivers, bili su među manje poznatim začetnicima banditske tradicije. Kradljivci sa

WYATT EARP bio je najpoznatiji samoproglašeni djelatelj pravde i zakona u Americi potkraj 19. stoljeća, kako su nakon Građanskog rata epitet dobile odmetničke bande odane Republikancima

škotske granice opisuju se kao "jedinstvene pojave" koje nadilaze klasne razlike. I dok su neki od njih živjeli sa svojim skupinama odmetnika, drugi su živjeli kao poljodjelski radnici koji su često obrađivali svoju zemlju u blizini granice Škotske i Engleske. Isticali su se po sposobnostima krađe stoke te vještinama gerilskog ratovanja i rukovanja oružjem. Prema kroničaru Georgeu Macdonaldu Fraseru, ti su ljudi često "bili i gangsteri organizirani u vrlo profesionalnim okvirima, koji su usavršili zaštitničko reketarenje tri stoljeća prije nastanka Chicaga". Štoviše, aktivnosti tih kriminalaca u engleski su leksik donijele riječ blackmail ("ucjena"), tradiciju koja se pojavila pedesetih godina 16. stoljeća, kada su škotski ucjenjivači u gradovima u engleskom East Marchu nudili zaštitu od engleskih napadača. Oni koji bi odbili plaćati tu iznuđenu naknadu najčešće su morali gledati kako im naselja gore do temelja.

Engleski izraz 'odmetnik' ili outlaw potječe iz 9. stoljeća i označava osobe izvan zakona. Pojedinač koji se četiri puta ne bi pojavio pred sudom bio bi obilježen poput životinje koju treba pronaći, uloviti i ubiti

Možda je raspravi o razbojništvu najviše pridonio britanski povjesničar Eric Hobsbawm, koji je 1959. osmislio izraz "društveni bandit". Tijekom sljedećih pedesetak godina sve se više raspravljalo o tom njegovom pristupu. Prema Hobsbawmovoju osnovnoj kategoriji bandita, "plemeniti pljačkaši" najbolje simbolizira "seljačke odmetnike" poput američkog Jessea Jamesa. Međutim, njegova teza u očima nekih stručnjaka postaje manje uvjerljivom kad se istakne da zapravo nikada nije bilo "američkih seljaka za koje se trebalo boriti". Hobsbawm svoje društvene bandite prikazuje kao posebnu vrstu kriminalaca, "seljake odmetnike koje gospodar i država smatraju kriminalcima, ali koji ostaju unutar seljačkog društva" u kojem ih smatraju "junacima", "borcima za pravdu" i ljudima "kojima se treba diviti, kojima treba pomagati i podupirati ih". Plemeniti pljačkaši najbolje je prikazan u mitu o Robinu Hoodu. Premda se odmetnička nomenklatura s vremenom razvila i obuhvatila širok raspon pojedinaca i kriminalnih skupina, i povijesno i geografski riječ je o dosljednome i ujednačenome fenomenu. Hobsbawm je pokazao da su slične situacije u seoskim zajednicama širom svijeta iznjedrile društvene

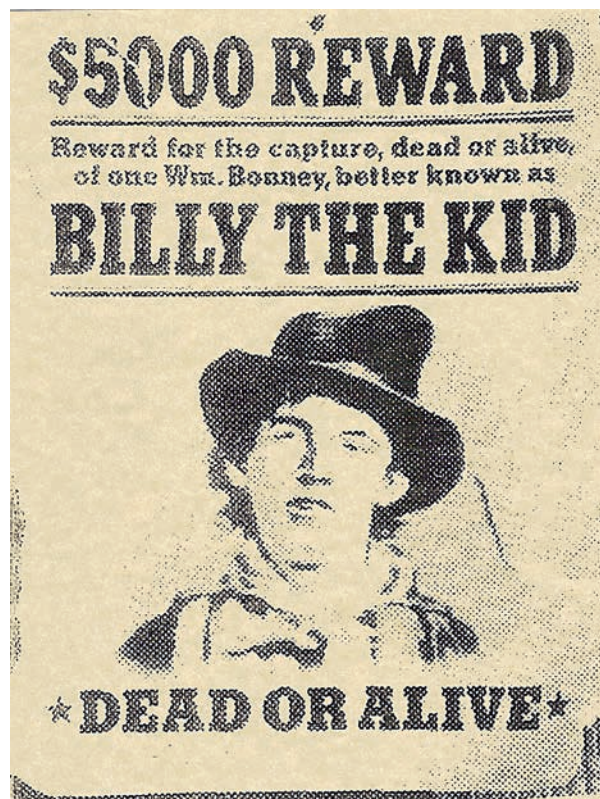
Aktivnosti škotskih kradljivaca stoke donijeli su u engleski leksik riječ blackmail (ucjena), tradiciju koja se pojavila kada su škotski ucjenjivači nudili zaštitu od engleskih napadača i usavršili zaštitničko reketarenje

bandite. Međutim, u izvornome pojmu, njegov je društveni bandit u biti europsko-američka konstrukcija i ne odgovara svim povijesnim iskustvima, i na njega nailazimo i u nepoljodjelskim društvima, kao na primjer u Americi, Australiji i Engleskoj u 19. stoljeću.

TRADICIJA AMERIČKIH BANDITA

Hobsbawm je davno ustvrdio da se epizode banditizma najčešće događaju kada se društvena ravnoteža poremeti "tijekom i nakon razdoblja iznimnih problema poput velike gladi ili ratova, ili u trenucima kada ralje dinamičnog novog svijeta obuzmu statične zajednice kako bi ih uništile i transformirale". To se posebno odnosi na Ameriku nakon Građanskog, pa i nakon Prvoga svjetskog rata. Za relativno mladu zemlju, Amerika je iznjedrila više nego dovoljno odmetničkih bandi. Najpoznatije su se pojavile nakon Građanskog rata, kada je zemlja i dalje bila izrazito ispolitizirana zbog sukoba suprotstavljenih strana. Jedno važno istraživanje povezalno je različite odmetničke skupine i glasovite revolveraše s njihovom političkom orijentacijom: bila je riječ ili o odanim Republikancima (koji su podupirali Sjever) ili Demokratima (koji su bili skloniji Konfederaciji). Kada je bila riječ o poslijeratnim sukobima, skupine sklone Republikancima rjeđe se proglašavalo odmetnicima ili banditima, a više ih se povezivalo s nečim što je jedan povjesničar nazvao "konzervativnim snagama koje učvršćuju vlasničke interese imovine, reda i zakona", što je općenito bio trend u Americi potkraj 19. stoljeća. Tu skupinu najbolje su predstavljali samoproglašeni djelatnici pravde i predstavnici zakona kao što su bili Wyatt Earp, Pat Garrett i James Butler Hickok, poznatiji kao "Divlji Bill". S druge su strane bili protivnici uvođenja zapadnih područja u federaciju i podupiratelji izgubljenih ciljeva Konfederacije, koje su najbolje simbolizirali hobsbawmovski "društveni banditi" poput Jessea Jamesa i Billyja "the Kida" Bonneyja. Američki povjesničar Richard Maxwell Brown to je nazvao "zapadnjačkim građanskim ratom za pridruženje", pri čemu su se pripadnici odmetničkih skupina najčešće opirali "civiliziranju". Protivili su se dominantnome društvenom trendu stvaranja klasne strukture koja je išla u prilog sve brojnijoj eliti i sve većoj srednjoj klasi stručnjaka, profesionalaca, rančera, farmera i drugih koji su ugrožavali "tradicionalne vrijednosti" ruralne pastoralne kulture. Braća James, braća Younger i drugi bivši gerilski borci Konfederacije postali su junacima mnogih ljudi sklonih Demokratskoj stranci i Konfederaciji, otuđenih "postupkom pridruživanja koji je naglašavao gomilanje bogatstva, konsolidaciju kapitala i centralizaciju vlasti na svim razinama".

Bande su se sredinom 19. stoljeća pojavile u nizu različitih oblika, u rasponu od pobunjeničkih gerilskih skupina u Missouriju i Kansasu, do kauboja i bivših radnika na farmama koji su se pretvorili u kriminalce u ruralnim područjima Teksasa i Oklahome. Godine 1866., godinu dana nakon završetka rata, Amerika je doživjela prvu organiziranu pljačku banke, kada su pristaše Konfederacije pod vodstvom braće Jessea i Franka Jamesa opljačkali banku u Libertyju, u Missouriju. Prema većini prikaza, pljačka banke bila je krajnji oblik prosvjeda. Nije bilo teško povezati vlasnike banke koji varaju klijente sa željezničkim magnatima koji su sudjelovali u zagrađivanju prostora za ispašu kako bi usred stočarskih krajeva izgradili željeznicu. Oba ta ekonomska simbola našla

'DRUŠTVENI BANDITI' poput Jessea Jamesa i Billyja 'the Kida' Bonneya bili su protivnici uvođenja zapadnih područja u federaciju i podupiratelji izgubljenih ciljeva Konfederacije nakon Građanskog rata, a opirali su se 'civiliziranju' i stvaranju elitne klasne strukture

su se na meti pljačkaških skupina nakon Građanskog rata. Tijekom sljedećih petnaest godina, "glamurozna" banda James nadahnula je i druge nekadašnje gerilce, među njima i Daltone, Dooline, bandu "Hole-in-the-Wall" i mnoge druge. Međutim, Hobsbawmova teza na klimavim je nogama kada se primijeni na skupinu braće James. Nakon što je proučio legende i junake u pretežno seoskim ili poljodjelskim gospodarstvima, Hobsbawm je ustvrdio da takozvane društvene bandite ne treba smatrati kriminalcima, jer se oni bave legitimnom borbom protiv nepravde i ugnjetavanja, u ime seljaka, a protiv imućnih i moćnih interesa koji ih vežu za zemlju - no, kao u slučaju skupine braće James, teza o društvenim banditima "neodrživa je kad se promatra na konkretnim primjerima". To osobito vrijedi za Sjedinjene Države u 19. stoljeću, gdje "nije bilo američkih seljaka za čije se interese trebalo boriti". Osim toga, i odmetnici i njihovi pomagači "potekli su iz suvremenih i tržišno orijentiranih, a ne iz siromašnih tradicionalnih skupina".

Divljenje prema tim banditima iz 19. stoljeća održat će se još dugo u 20. stoljeću, u nizu južnih i graničnih država, budući da su ta područja doživjela ekonomske krize i velike društvene promjene. Kako su se granice nenaseljenih područja u novome stoljeću sve više smanjivale, broj oružanih pljački i takvih napada na banke naglo je pao do dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća, kada je velika ekonomska kriza stvorila cijeli naraštaj očajnih, nezaposlenih mladih ljudi. Međutim, niz osobito okrutnih ubojstava izazvao je snažnu reakciju javnosti protiv tih počinitelja, čak i među onima koji su ih podupirali u ruralnim krajevima.

Do tridesetih godina 20. stoljeća američke bande koristile su nedostatak saveznih policijskih snaga, zahvaljujući

činjenici da je vrlo mali broj zločina potpadao pod saveznu jurisdikciju. Dodamo li tome automobile i strojnicu Thompson, gangsteri su uz ove prednosti uživali i manjak saveznih policijskih snaga te slabu koordinaciju različitih pravosudnih jurisdikcija. Međutim, to će neplanirano dovesti i do pojačanja među saveznom policijskim snagama, budući da je većina Amerikanaca podupirala nove savezne zakone koji su se odnosili na zločine i dokidanje onoga što bi se u prethodnome stoljeću smatralo agrarnim društvenim banditizmom. U vrlo kratkome roku, niz akcija policijskih snaga doveo je do smrti Johna Dillingera, Pretty Boya Floyda, Bonnie i Clydea, Baby Facea Nelsona i drugih.

PRONALAZAK ZLATA I BRZORASTUĆA NASELJA

Potruga za plemenitim kovinama te nalazištima zlata i dijamanta često je poticala zločinačku aktivnost u područjima s nedjelotvornim snagama za održavanje reda, bilo da se radilo o južnoafričkome Transvaalu, američkome Zapadu ili Australiji. U Južnoj Africi, Scotty Smith predvodio je mjesnu bandu koja je iskoristila pravi procvat vađenja zlata i dijamanta, u razdobljima kad je bilo malo prilika za konkretniju zaradu i plijen. Smith se rodio, kako je tvrdio, 1845. u australskome Perthu, borio se u Kafirskome ratu 1877., da bi se potom prebacio na krađu konja i pljačkanje banaka. Samo maleni korak

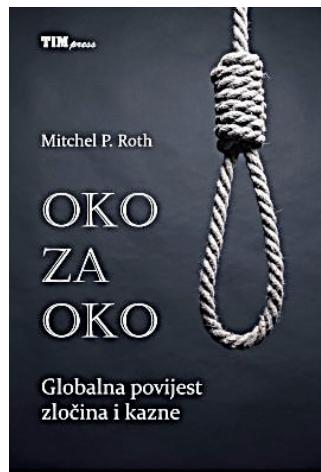
bio je potreban da se počne baviti krađom zlata i dijamanta.

Joaquin Murrieta postao je najpoznatiji hispanski odmetnik u Americi i jedan od najzloglašenijih zločinaca u vrijeme zlatne groznice u Kaliforniji sredinom 19. stoljeća. Njegov uspon započeo je u doba kad je velikim dijelom priobalne Kalifornije vladalo bezakonje, a "horde hispanskih odmetnika harale su cijelim krajem".

Murrietina priča, poput priča mnogih njemu sličnih, uglavnom počiva na pretpostavkama poteklama iz mitomanije i narodne predaje. Rodio se u Sonori, u Meksiku, 1830. godine, a u Sjevernu Ameriku navodno je došao 1848.,

nakon što je u Kaliforniji otkriveno zlato. Prema predaji, mrzio je rudare engleskog podrijetla jer su ga zlostavljali. Međutim, novija istraživanja pokazuju da Murrieta nikada nije vodio stalnu i organiziranu bandu, te da su, "poput većine odmetničkih skupina", on i njegovi pristaše obično djelovali "na mah, kad bi im se ukazala prilika".

'OKO ZA OKO' napisao je Mitchel P. Roth, profesor kriminologije i kazneno-pravnog sustava na Sveučilištu u Teksasu koji se posebno bavi proučavanjem organiziranog kriminala, terorizma i povijesti zatvorskog sustava. Hrvatsko izdanje objavio je TIM press

Amerika je doživjela **prvu organiziranu pljačku banke** kada su pristaše Konfederacije pod vodstvom braće Jessea i Franka Jamesa opljačkali banku u Libertyju, ali prema većini prikaza, ta pljačka bila je krajnji oblik prosvjeda